

Богдан Криволапов

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного приватного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5933-7850>
Researcher ID HPC-9207-2023
kryvolapov@knu.ua

УДК 341.9: [341.232.7+341.384]:351.85:355.01(470:477)

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ КОЛІЗІЙНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. Проблема захисту культурних цінностей в умовах збройної агресії проти України та їх незаконного переміщення з окупованих територій актуалізувала питання вдосконалення міжнародного приватного права. Відсутність єдиної міжнародної конвенції та уніфікованих норм щодо застосовного права у спорах, пов'язаних із культурними цінностями, створює значні труднощі для їх реституції.

Мета статті полягає в дослідженні сучасних підходів до визначення застосовного права у спорах щодо культурних цінностей, аналізі практики зарубіжних судів та обґрунтуванні необхідності вдосконалення українського законодавства у цій сфері.

У статті розглянуто традиційний принцип *lex rei sitae*, який забезпечує простоту та визначеність, але водночас може призводити до втрати прав первинного власника у випадках добросовісного набуття. На прикладі справи *Winkworth v. Christie's* показано, що застосування іноземного права здатне фактично позбавити законного власника його титулу. Аналізуються альтернативні моделі, зокрема *lex originis* і *bonae fidei emptor clause*, які спрямовані на баланс між захистом прав первинного власника та інтересами добросовісного набувача.

Особливу увагу приділено практиці американських судів, де застосовуються гнучкі методи визначення права – “найзначніших контактів” та “аналіз державних інтересів”. Приклади справ *Autocephalous Greek-Orthodox Church v. Goldberg* і *Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection* демонструють різні підходи до вирішення колізійних питань, що водночас створює ризик правової невизначеності. Окремо розглянуто застосування *lex flagi* у справах щодо культурних об'єктів, знайдених у нейтральних водах, та його проблемні наслідки.

Автор доходить висновку, що застосування традиційного принципу *lex rei sitae* у справах щодо культурних цінностей має як переваги, так і суттєві недоліки. У сучасних умовах доцільним є закріплення у законодавстві України спеціальної колізійної норми *lex originis* у поєднанні з правилом *bonae fidei emptor clause*, що сприятиме ефективнішій реституції культурних цінностей, незаконно переміщених із території України.

Ключові слова: культурні цінності; міжнародне приватне право; колізійні норми; *lex rei sitae*; *lex originis*; добросовісний набувач; реституція.

Збройна агресія російської федерації проти України та тимчасова окупація частини її території актуалізували проблему реституції культурних цінностей. За даними Міністерства культури України та ЮНЕСКО, зафіксовано численні випадки незаконного переміщення культурних об'єктів із окупованих територій. Зокрема, Маріупольська міська рада повідомила

про вивезення понад двох тисяч унікальних експонатів до Донецька. Серед них – оригінальні полотна Архипа Куїнджі та Івана Айвазовського, старовинні ікони, рукописний сувій Тори, Євангеліє 1811 р., надруковане у венетійській друкарні для маріупольських греків, а також понад двісті медалей із Музею медальєрного мистецтва Харабета¹. Після звільнення Херсона було підтверджено факт вивезення значної кількості творів із Херсонського художнього музею імені Олексія Шовкуненка, включаючи роботи самого Олексія Шовкуненка та Миколи Пимоненка². Крім того, за інформацією Офісу Генерального прокурора України, з Мелітопольського краєзнавчого музею викрадено рідкісні скіфські золоті артефакти³.

Є підстави стверджувати, що частина незаконно переміщених культурних об'єктів перебуває в музейних установах країни-агресора. Водночас існує висока ймовірність того, що значна кількість культурних цінностей, вивезених із державних музеїв і приватних колекцій України, опинилася в розпорядженні приватних осіб. Тож незаконне переміщення культурних цінностей створює передумови для виникнення судових спорів, пов'язаних із вимогами щодо їхнього повернення.

Актуальність зазначеної проблеми зумовлена також тим, що сучасна наука міжнародного приватного права натепер не має достатньої кількості фундаментальних досліджень, присвячених колізійному регулюванню обігу культурних цінностей. Крім того, відсутні міжнародні конвенції, які містили б норми щодо права, застосовного до операцій із культурними цінностями.

Теоретичним і методологічним підґрунтям цієї статті є наукові здобутки вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема Т. Дуденко, Б. Шуби, М. Айгюна, Д. Фаверо, П. Рейхана, С. Сімеонідіса, Д. Финчема, А. Чечі, А. Ланчипотті та інших учених.

У сучасній доктрині міжнародного приватного права немає абсолютної однастайності щодо визначення права, яке має застосовуватися до спорів, об'єктом яких є культурні цінності. Традиційно вважається, що застосовне право у справах цієї категорії визначається відповідно до закону місцезнаходження речі (*lex rei sitae*). Як зазначає Д. Фінчем⁴, застосування цієї колізійної норми забезпечує дві ключові переваги – простоту та визначеність. Професор М. Айгюн⁵ наголошує, що *lex rei sitae* створює передумови для

¹ Окупанти викрали та вивезли в Донецьк експонати з музеїв Маріуполя (Слово і Діло, 28 квітня 2022) <www.slovoidilo.ua/2022/04/28/novyna/suspilstvo/okupanty-vykraly-ta-vyvezly-donczk-eksponaty-muzejiv-mariupolya> (дата звернення 21.02.2026).

² Н Лотоцька, 'Окупанти розграбували Херсонський художній музей: виносили все, що бачили' (5 листопада 2022) <https://lb.ua/culture/2022/11/05/534949_okupanti_rozgrabuvali_hersonskiy.html> (дата звернення 21.02.2026).

³ О Барсукова, Росіяни таки вкрали скіфське золото – Офіс генпрокурора (Українська правда, 10 травня 2022) <<https://life.pravda.com.ua/culture/2022/05/10/248597>> (дата звернення 21.02.2026).

⁴ D Fincham, 'How adopting the Lex originis rule can impede the flow of illicit cultural property' [2008] 32 Columbia Journal of Law and the Arts 111–150.

⁵ M Aygün, 'The applicable law to cultural property' [2016] 4(6) International Journal of Liberal Arts and Social Science 57.

передбачуваності, оскільки сторони можуть заздалегідь визначити право, яке буде застосоване. Відомий теоретик цієї проблематики А. Чечі⁶ також підкреслює легкість і практичність цього підходу. На думку професорки П. Рейхан⁷, дійсність переходу права власності на рухомі культурні цінності визначається згідно із законом місця їх знаходження на момент передачі. Український дослідник Б. Шуба⁸ обґрунтовує застосування *lex rei sitae* тим, що правила щодо вивезення та ввезення культурних цінностей належать до норм публічного права. У випадку незаконного переміщення культурних цінностей на територію іншої держави суд цієї держави не може застосовувати правила про вивезення іноземної держави, оскільки це означало б використання іноземних публічних норм, що є неприпустимим у сучасній доктрині міжнародного приватного права. На підтримку цього принципу висловлюється і українська дослідниця Т. Дуденко⁹.

Незважаючи на простоту та легкість застосування принципу *lex rei sitae*, більшість дослідників звертають увагу на його проблемні аспекти, що можуть виникати для власників викрадених або незаконно вилучених культурних цінностей, особливо у випадках добросовісного набуття¹⁰.

Показовою в цьому контексті є справа *Winkworth v. Christie, Manson & Woods, Ltd.* Пан Вінкворт, мешканець Англії, володів колекцією японських мініатюр (нецке), яка була викрадена та згодом опинилася в Італії. Там її придбав італійський колекціонер маркіз Д. Поццо, діючи добросовісно. Через певний час маркіз передав колекцію до Лондона, доручивши аукціонному дому “Christie’s” реалізувати її від його імені. Коли частина предметів уже була продана, Вінкворт звернувся до аукціонного дому з вимогою призупинити подальший продаж та утримати як виручені кошти, так і решту мініатюр до вирішення спору з маркізом. В англійському суді Вінкворт довів, що на момент крадіжки був законним власником колекції, не надавав згоди на її вивезення за кордон і не мав відомостей про подальші правочини. Він просив визнати його право власності та зобов’язати повернути колекцію або компенсувати її вартість. Своєю чергою маркіз наполягав, що придбав колекцію добросовісно, і подав зустрічний позов із вимогою визнати її своєю власністю. Ключовим питанням у справі стало визначення застосовного права – англійського чи італійського, оскільки саме від цього залежав результат розгляду. Згідно з англійським правом, особа, яка придбала викрадене майно, не набуває права власності, навіть діючи добросовісно.

⁶ A Chechi, ‘When Private International Law Meets Cultural Heritage Law – Problems and Prospects’ [2017] XIX Yearbook of Private International Law 269 <https://doi.org/10.9785/9783504386078-014>.

⁷ P Y Reyhan, ‘A Chaotic Palette: Conflict of Laws in Litigation between Original Owners and Good-Faith Purchasers of Stolen Art’ [2001] 50(4) Duke Law Journal 955 <https://doi.org/10.2307/1373101>.

⁸ Б Шуба, ‘Захист культурних цінностей: Lex rei sitae vs. протидія незаконному обігу (міжнародний досвід)’ [2017] 3 Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції 215.

⁹ Т Дуденко, ‘Цивільно-правова охорона прав на культурні цінності та їх оборотоздатність’ (дис канд юрид наук, 2017).

¹⁰ S C Symeonides, ‘A Choice-of-Law Rule for Conflicts Involving Stolen Cultural Property’ [2005] 38(4) Vanderbilt Journal of Transnational Law 1177; Chechi (n 6) 276; Fincham (n 4).

Натомість за італійським правом добросовісний покупець рухомого майна набуває право власності за умови, що:

- він діяв добросовісно на момент передачі;
- угода була належним чином оформлена;
- покупець не знав про незаконне походження майна.

Під час вирішення питання щодо застосовного права суд керувався колізійною нормою *lex rei sitae*, тобто застосуванням права тієї держави, на території якої перебувало майно на момент передачі. Незважаючи на те, що Вінкворт проживав в Англії, а сам спір розглядався англійським судом, перехід права власності відбувся в Італії. Виходячи з цього, суд був зобов'язаний застосувати італійське право. У результаті суд дійшов висновку, що маркіз Д. Поццо є законним власником колекції (*Winkworth v. Christie, Manson & Woods, Ltd.*, 1980)¹¹. Тож англійський суд відхилив позов колишнього власника викрадених культурних цінностей.

Це судові рішення засвідчує наявність певних негативних наслідків застосування колізійної норми *lex rei sitae*. Д. Фінчем¹² зазначає, що одним із таких наслідків може бути ситуація, коли застосування закону місцезнаходження речі іншої держави, відмінного від закону первинного місцезнаходження, фактично наділяє титулом пізнішого набувача, що потенційно порушує більш ранній первинний титул. Інакше кажучи, первісний законний власник культурних цінностей може втратити свої права, якщо закон фактичного місцезнаходження речі допускає їх перехід унаслідок добросовісного набуття.

А. Чечі¹³ наголошує, що внаслідок застосування принципу *lex rei sitae* право власності на викрадений артефакт може бути втрачено, якщо його відчуження відбулося в іншій державі, а законодавство цієї країни надає добросовісному набувачу право власності. Д. Фаверо¹⁴ зазначає, що застосування *lex rei sitae* сприяє ухваленню вкрай невизначених судових рішень у справах, пов'язаних із незаконним обігом культурних цінностей. Ряд авторів також підкреслюють, що використання цього принципу здатне не лише не перешкоджати незаконному обігу культурних цінностей, а й у певних випадках навіть опосередковано його підтримувати¹⁵. Окремі дослідники звертають увагу на складності застосування *lex rei sitae*, пов'язані з можливим виникненням конфлікту кваліфікацій при тлумаченні поняття “місцезнаходження речі”¹⁶.

Як свідчить аналіз, застосування колізійної норми *lex rei sitae* для визначення права, що підлягає застосуванню до спорів, пов'язаних із правовід-

¹¹ *Winkworth v. Christie Manson and Woods, Ltd.*, [1980] 1 ER (Ch) 496.

¹² Fincham (n 4).

¹³ Chechi (n 6) 276.

¹⁴ Diego Favero, ‘Lex rei sitae e traffico illecito di reperti archeologici’ [2012] IV(20) ARCHEOMAFIE 38.

¹⁵ Aygün (n 5) 57.

¹⁶ Дуденко (n 9) 169.

носи́нами щодо культурних цінностей, є предметом серйозних дискусій. З одного боку, цей підхід приваблює своєю простотою та визначеністю, з іншого – породжує низку проблем, зумовлених відмінностями у тлумаченні добросовісності володіння.

В англо-американському праві щодо визначення застосовного права у справах цієї категорії використовуються більш гнучкі підходи та методи. Це наочно продемонстровано у справі *Autocephalous Greek-Orthodox Church of Cyprus & Republic of Cyprus v. Goldberg & Feldman Fine Arts, Inc.*¹⁷. Спір стосувався права власності на чотири візантійські мозаїки з церкви Панагія Канакарія, розташованої в селі Літрангомі на території Північного Кіпру. Після подій 1974 р. та фактичного поділу острова в період з 1976 по 1979 р. мозаїки були насильно демонтовані з апсиди храму та вивезені з території Кіпру. Ні Республіка Кіпр, ні Автокефальна греко-православна церква Кіпру не надавали згоди на їх демонтаж чи відчуження. У 1988 р. мозаїки були придбані П. Голдберґ, президенткою компанії Goldberg & Feldman Fine Arts, Inc., – у турецького торговця антикваріатом А. Дікмена через посередництво низки арт-дилерів. Купівля була профінансована за рахунок кредиту, а сторони уклали угоду про спільний розподіл прибутку від передбачуваного перепродажу. Після укладення угоди мозаїки було перевезено через Німеччину до Женеви, де вони зберігалися у зоні вільного порту, а згодом вивезені до Сполучених Штатів Америки. Восени 1988 р. Голдберґ здійснила спроби продажу мозаїк, зокрема запропонувала їх Музею Гетті. Представники музею повідомили кіпрську сторону про перебування об'єктів у США. Після безуспішних дипломатичних спроб повернення Республіка Кіпр та Автокефальна церква звернулися до суду з вимогою про реституцію мозаїк¹⁸.

Особливий інтерес у цій справі становить система визначення застосовного права, використана Судом Південного округу штату Індіана. Суд застосував принцип “найзначніших контактів” (*most significant contacts*), реалізований за допомогою двоетапного аналізу Хаббарда, сформульованого у справі *Hubbard Manufacturing Co., Inc. v. Greenson* (515 N.E.2d 1073, Ind. 1987)¹⁹.

На першому етапі суд установив місце вчинення правопорушення – Швейцарію, де Голдберґ отримала фактичний контроль над мозаїками. Однак було визнано, що зв'язок Швейцарії зі спором має незначний характер: жодна зі сторін не була її громадянинею, мозаїки перебували там лише кілька днів у зоні вільного порту аеропорту Женеви та не були введені в торговельний оборот.

На другому етапі суд оцінив додаткові чинники: місце проживання та діяльності сторін, локалізацію їхніх ділових інтересів і місцезнаходження

¹⁷ *Autocephalous Greek-Orthodox Church v. Goldberg*, 717 F. Supp. 1374 (S.D. Ind. 1989) <<https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/717/1374/1584081>> (accessed 31.01.2026).

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Hubbard Mfg. Co., Inc. v. Greenson*, 515 N.E.2d 1071 (Ind. 1987) <<https://case-law.vlex.com/vid/hubbard-mfg-co-inc-887363133>> (accessed 31.01.2026).

майна. Відповідачка та її компанія були пов'язані зі штатом Індіана; фінансування угоди здійснювалося банком цього штату; у придбанні брали участь особи, які проживали в Індіані; після покупки мозаїки були перевезені та перебували на його території. У сукупності ці обставини дали підстави визнати Індіану юрисдикцією з найбільш значущими зв'язками та застосувати її право²⁰. В Апеляційному суді сьомого округу відповідачка намагалася оскаржити застосування права штату Індіана до цього спору, проте безуспішно²¹. Аналізуючи зазначену справу, професор М. Айгюн²² підкреслює, що було докладено всіх зусиль для забезпечення застосування права держави суду.

Ще одне знакове рішення було ухвалено у Сполучених Штатах Америки у 2024 р. Апеляційним судом Дев'ятого округу у справі *Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection*²³. Позов було подано позивачами-апелянтами – Д. Кассирером, спадкоємцями А. Кассирер, а також Об'єднаною єврейською федерацією округу Сан-Дієго – проти Фонду колекції Тіссена-Борнеміса, організації, заснованої Королівством Іспанія. Предметом спору стала картина французького імпресіоніста Каміля Піссарро, вилучена нацистською владою у Німеччині в 1939 р. Згодом твір опинився у володінні Колекції Тіссена-Борнеміса і з 1993 р. публічно експонується в Мадриді (Іспанія). У 2000 р. позивачі дізналися про місцезнаходження картини та звернулися з вимогою про її повернення. Після отриманої відмови вони ініціювали судовий розгляд, подавши позов у 2005 р.²⁴

Принциповим питанням у справі було визначення застосовного права, а саме – чи має питання про право власності на картину регулюватися іспанським правом або правом штату Каліфорнія²⁵. Згідно з іспанським законодавством, відповідач міг зберегти картину, набувши право власності на підставі набувальної давності за умови добросовісного володіння протягом строку, що перевищує три роки. Відповідно до законодавства штату Каліфорнія позивачі зберігали можливість витребувати твір мистецтва, оскільки особа, яка незаконно заволоділа майном, не може передати набувачу дійсне право власності на викрадену річ.

Апеляційний суд США Дев'ятого округу при визначенні застосовного права використав триетапний “аналіз державних інтересів” (*governmental interest analysis*), що застосовується в Каліфорнії для вирішення колізійних питань. На першому етапі суд установив, що кожна із зазначених юрисдикцій має законний інтерес у застосуванні свого законодавства до спору. На

²⁰ Hubbard Mfg. Co., Inc. v. Greeson, 515 N.E.2d 1071 (Ind. 1987) <<https://case-law.vlex.com/vid/hubbard-mfg-co-inc-887363133>> (accessed 31.01.2026).

²¹ 7th Cir. Autocephalous Greek-Orthodox Church of Cyprus v. Goldberg & Feldman Fine Arts, Inc., 24.10.1990 <<https://www.uniset.ca/microstates/917F2d278.htm>> (accessed 31.01.2026).

²² Aygün (n 5) 66.

²³ Cassirer v Thyssen-Bornemisza Collection Foundation (United States Court of Appeals for the Ninth Circuit, No. 19-55616, 9 January 2024) <<https://cdn.ca9.uscourts.gov/datastore/opinions/2024/01/09/19-55616.pdf>> (accessed 09.02.2026).

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

другому етапі суд визначив, інтереси якої юрисдикції були б більшою мірою порушені в разі незастосування її права. У результаті аналізу суд дійшов висновку, що інтереси Іспанії були б зачеплені більшою мірою при застосуванні каліфорнійського права, ніж інтереси Каліфорнії – при застосуванні іспанського права. Виходячи з проведеного аналізу, суд визнав іспанське право таким, що підлягає застосуванню. У результаті Фонд колекції Тіссена-Борнеміса був визнаний власником картини на підставі норм набувальної давності. Апеляційний суд підтвердив рішення суду першої інстанції, винесене на користь відповідача²⁶.

На прикладі двох рішень американських судів, що стосуються повернення творів мистецтва з незаконного володіння, можна дійти висновку, що підходи до визначення застосовного права в подібних спорах (*most significant contacts i governmental interest analysis*) характеризуються значною гнучкістю та допускають застосування як національного, так і іноземного правопорядку. Негативним аспектом у цьому випадку є відсутність єдиної уніфікованої колізійної норми в межах країни: суди різних штатів застосовують різні способи та критерії визначення застосовного права до спорів, пов'язаних із культурними цінностями. Така фрагментарність може породжувати правову невизначеність і створювати додаткові складнощі у забезпеченні єдності судової практики.

У спорах щодо культурних цінностей іноді застосовуються нетипові колізійні норми. Д. Фаверо²⁷ наводить приклади використання *lex flagi*. Так, у справі *Божество Мелькарта* суд визнав, що судно під італійським прапором у відкритому морі є частиною території Італії, а вилучені з морського дна об'єкти переходять у власність держави. Подібний підхід застосовано й у *Bronze Getty case*. У 1964 р. рибалки виявили бронзову статую “Переможний юнак”, яка згодом опинилася у США. Суд Пезаро, посилаючись на ст. 4 Кодексу мореплавства Італії, визнав свою юрисдикцію та видав наказ про конфіскацію статуї “скрізь, де вона перебуває”. Це рішення ґрунтувалося на концепції “юридичної фікції”, яка прирівнює судно під національним прапором до території держави.

А. Ланчіотті²⁸ звертає увагу на транскордонні переміщення статуї, що ускладнюють визначення *lex rei sitae*. Вона наголошує: після переміщення об'єкта відносини між власником і музеєм регулюються правом держави фактичного місцезнаходження речі.

Застосування *lex flagi* до культурних об'єктів у нейтральних водах залишається дискусійним. Такий підхід спрощує визначення юрисдикції, але

²⁶ Cassirer v Thyssen-Bornemisza Collection Foundation (United States Court of Appeals for the Ninth Circuit, No. 19-55616, 9 January 2024) <<https://cdn.ca9.uscourts.gov/datastore/opinions/2024/01/09/19-55616.pdf>> (accessed 09.02.2026).

²⁷ Favero (n 14) 53–54.

²⁸ A Lanciotti, ‘Roszczenia restytucyjne z zakresu podwodnego dziedzictwa kultury – sprawa Brązu Getty’ego’ [2021] 50(2) Gdańskie Studia Prawnicze 68 <https://doi.org/10.26881/gsp.2021.2.04>.

може призвести до втрати чи незаконного відчуження артефактів у разі їхнього виявлення державами з недостатнім рівнем охорони культурної спадщини. Тому автоматичне застосування цього принципу потребує більш зваженого підходу.

Ще однією колізійною прив'язкою, запропонованою для регулювання правочинів із культурними цінностями та визначення права власності на об'єкти культурної спадщини місцевого чи національного значення, є закон місця їхньої реєстрації²⁹. Т. Дуденко обґрунтовує доцільність цього підходу тим, що використання критерію реєстрації може запобігати незаконному обігу культурних цінностей³⁰. Прив'язка до місця офіційної реєстрації забезпечує стійкіший правовий зв'язок між культурним об'єктом і державою, яка здійснює його охорону, що посилює контроль за переміщенням і відчуженням таких об'єктів. Водночас у контексті українського законодавства слід враховувати, що більшість об'єктів культурної спадщини національного та місцевого значення відповідно до Закону України "Про культурну спадщину"³¹ належать до нерухомого майна. До них у будь-якому випадку застосовується принцип *lex rei sitae*. Щодо рухомих об'єктів культурної спадщини, функціонально або конструктивно пов'язаних із нерухомими (наприклад, мозаїки, панно, фрагменти пам'яток), то й вони, ймовірно, підпадають під дію цього принципу з огляду на їх нерозривний зв'язок із відповідним нерухомим об'єктом.

У зв'язку з наявністю в теорії та судовій практиці неоднозначних рішень щодо застосовного права у спорах, предметом яких є культурні цінності, у 1991 році в рамках *Institut de Droit International* було прийнято Резолюцію "Міжнародна торгівля предметами мистецтва з погляду охорони культурної спадщини" (Базельська резолюція)³². Відповідно до ст. 2 цієї Резолюції, передача права власності на твори мистецтва, що належать до культурної спадщини країни походження, регулюється законодавством цієї держави. У ст. 3 закріплено положення про те, що вивезення творів мистецтва підлягає регулюванню правом країни їх походження. При цьому під "країною походження" розуміється держава, з якою відповідний об'єкт має тісний культурний зв'язок³³.

Після ухвалення Базельської резолюції з'явилися нові концепції щодо права, яке застосовується до вкрадених чи незаконно вивезених культурних цінностей. Відомий теоретик сучасного міжнародного права, професор С. Сімеонідіс запропонував модель, яку умовно можна назвати *lex rei sitae*

²⁹ Дуденко (н 9) 171.

³⁰ Там само.

³¹ Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>> (дата звернення 13.02.2026).

³² The international sale of works of art from the angle of the protection of the cultural heritage. Institut de Droit International, September 3, 1991 <www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/1991_bal_04_en.pdf> (accessed 13.02.2026).

³³ Ibid.

*originis*³⁴. Суть цього підходу полягає в тому, що особа, яка є власником культурної цінності відповідно до законодавства держави, де річ перебувала на момент її переміщення в іншу країну, має право на захист закону цієї “держави походження”. Аргументуючи на користь такого способу визначення застосовного права, Сімеонідіс зазначає, що застосування закону місця, де річ перебувала під час крадіжки чи іншого незаконного вилучення, є найбільш логічним критерієм³⁵. Він також наголошує, що особа, яка визнається власником відповідно до закону “місця походження”, не повинна втрачати правовий захист лише через те, що річ перемістилася до іншої країни³⁶. У запропонованій моделі передбачено винятки: застосування принципу найтіснішого зв’язку та необхідність захисту добросовісного набувача культурної цінності після її переміщення до іншої держави³⁷. Водночас проблема, коли первісний власник може втратити всі права на річ унаслідок добросовісності іноземного набувача, залишається невирішеною.

Ідея Сімеонідіса була підтримана Д. Фінчемом³⁸, який наголошує, що *lex originis* має визначати результат будь-якого судового позову, пов’язаного з крадіжкою чи незаконним вилученням культурної цінності. Подібну концепцію висунула професорка П. Рейхан. Вона пропонує, щоб дійсність та наслідки передачі прав на викрадене майно добросовісному покупцю визначалися відповідно до закону місця проживання первісного власника на момент крадіжки³⁹. Перевага цього підходу полягає в тому, що закон первісного власника регулює як дійсність передачі права власності на культурні цінності, так і статус добросовісного набувача.

Такий підхід є прийнятним за умови, що законодавство держави первісного власника передбачає справедливу компенсацію добросовісному набувачу. Проте залишається відкритим питання: як діяти у випадку, коли відповідне законодавство такої компенсації не гарантує.

Отже, постає проблема, яку П. Рейхан позначає як “хаотична палітра” (*chaotic palette*)⁴⁰. Це поняття відображає складність і суперечливість колізійного регулювання спорів між первинними власниками творів мистецтва та добросовісними набувачами. З одного боку, існує потреба захистити первинного власника культурної цінності від втрати належних йому прав унаслідок застосування іноземного законодавства, що допускає набуття права власності добросовісним набувачем. З іншого боку, можливі ситуації, коли право держави первинного власника недостатньо враховує інтереси добро-

³⁴ Symeonides (n 10) 1185.

³⁵ Ibid 1186.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid 1189.

³⁸ Fincham (n 4).

³⁹ Reyhan (n 7) 1039.

⁴⁰ Ibid 955.

совісного набувача, що також може призвести до дисбалансу приватних інтересів⁴¹.

Одним із можливих способів подолання “хаотичної палітри” є закріплення у внутрішньому праві держав спеціальних колізійних норм, які визначають право держави, що застосовується до спорів, предметом яких є культурні цінності, з урахуванням статусу добросовісного набувача. У цьому напрямі простежується позитивна тенденція: низка країн у своїх актах з міжнародного приватного права вже передбачили подібні колізійні положення щодо реституції культурних цінностей. Так, ст. 90 Кодексу Бельгії про міжнародне приватне право від 16 липня 2004 р. передбачає, що якщо річ, яку держава відносить до своєї культурної спадщини, була незаконно вивезена з її території, то вимога про її повернення регулюється правом цієї держави або, за її вибором, правом держави, на території якої річ перебуває на момент пред’явлення віндикаційного позову⁴². Частина 2 ст. 90 передбачає додаткову гарантію захисту інтересів добросовісного набувача. Якщо право держави, яка вважає річ частиною своєї культурної спадщини, не забезпечує жодного захисту добросовісному набувачу, останній має право вимагати застосування права держави, на території якої річ перебуває під час віндикації⁴³. Норма аналогічного змісту передбачена в ст. 33 Закону про Міжнародне приватне право Чорногорії від 23 грудня 2013 р.⁴⁴

Можна стверджувати, що наведена модель регулювання, включаючи передбачене в ній правило про захист добросовісного набувача (умовно позначене як *bonae fidei emptor clause*), є одним із найбільш збалансованих рішень проблеми “хаотичної палітри”⁴⁵. Вона поєднує пріоритет інтересів держави походження з механізмами захисту приватних добросовісних учасників. Водночас, на думку автора, не слід обмежувати застосування цієї колізійної конструкції виключно предметами, що належать до культурної спадщини. Така норма має поширюватися на будь-які культурні об’єкти. Тим більше, як уже наголошувалось, що до складу культурної спадщини за законодавством України переважно включаються об’єкти нерухомості⁴⁶.

Як зазначалося, чинна редакція Закону України “Про міжнародне приватне право”⁴⁷ (далі – Закон про МПрП) не містить окремої колізійної норми щодо культурних цінностей. Усі питання захисту права власності на такі об’єкти регулюються загальним принципом *lex rei sitae*, закріпленим у ст. 38

⁴¹ Reyhan (n 7) 955.

⁴² Code de droit international privé: Loi du 16.07.2004 <<https://www.ejustice.just.fgov.be/eli/loi/2004/07/16/2004009511/justel>> (accessed 13.02.2026).

⁴³ Ibid.

⁴⁴ О међународном приватном праву: Закон од 23.12.2013 no. 24-9/12-7/4 <<https://wapi.gov.me/download-preview/5a74389c-eb21-4735-9677-3345a0949ee5?version=1.0>> (accessed 17.02.2026).

⁴⁵ В Kryvolapov, ‘Cultural Property Protection in Private International Law’ [2024] 8(1) Bratislava Law Review 171 <https://doi.org/10.46282/blr.2024.8.1.382>.

⁴⁶ Про охорону культурної спадщини (н 31).

⁴⁷ Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>> (дата звернення 12.10.2025).

цього Закону. Водночас питання виникнення та припинення права власності на культурні цінності, що є предметом правочину, можуть регулюватися законом місця його вчинення (*lex loci contractus*) або правом, обраним сторонами (*lex voluntatis*), відповідно до частин 1 і 2 ст. 39 Закону про МПрП. Колізійних норм, що регулювали б питання добросовісного набувача, Закон про МПрП не містить. Водночас окремі положення про добросовісного набувача на культурні об'єкти містяться у Законі України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей”⁴⁸ від 21 вересня 1999 р. Згідно зі ст. 32 цього Закону, фізичні або юридичні особи, які володіють культурними цінностями та не знали й не повинні були знати, що ці цінності раніше були викрадені або незаконно вивезені, визнаються добросовісними набувачами. Частина друга цієї ж статті встановлює, що в разі придбання викрадених або незаконно вивезених з інших держав культурних цінностей вони підлягають поверненню законному власникові. Добросовісний набувач у такому випадку має право на компенсацію у разі повернення об'єкта⁴⁹. Надання добросовісному набувачеві права на компенсацію є позитивним явищем. Однак проблема полягає в тому, що наведені положення не мають характеру колізійної норми, яка визначала б право якої держави, застосовне до добросовісного набувача.

Вочевидь, законодавство України у сфері міжнародного приватного права потребує вдосконалення. По-перше, доцільним є закріплення спеціальної колізійної норми *lex originis*, яка застосовувалася б до спорів, пов'язаних із культурними цінностями. По-друге, у цьому законодавстві слід передбачити правило *bonae fidei emptor clause*, спрямоване на забезпечення балансу інтересів первинного власника та добросовісного набувача. Нині в Україні активно здійснюється процес рекодифікації приватного права. Автор цієї роботи запропонував включити принцип *lex originis* у поєднанні з *bonae fidei emptor clause* до проекту оновленого Цивільного кодексу України (Книга 8)⁵⁰. На сьогодні це ст. 1841 згаданого законопроекту. Залишається сподіватися на якнайшвидше ухвалення цього вельми важливого нормативного акта.

REFERENCES

Bibliography

Journal articles

1. Aygün M, ‘The applicable law to cultural property’ [2016] 4(6) International Journal of Liberal Arts and Social Science 57.
2. Chechi A, ‘When Private International Law Meets Cultural Heritage Law – Problems and Prospects’ [2017] XIX Yearbook of Private International Law 269 <https://doi.org/10.9785/9783504386078-014>.

⁴⁸ Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text>> (дата звернення 19.02.2026).

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) <<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>> (дата звернення 19.02.2026).

3. Favero Diego, 'Lex rei sitae e traffico illecito di reperti archeologici' [2012] IV(20) ARCHEOMAFIE 38.
4. Fincham D, 'How adopting the Lex originis rule can impede the flow of illicit cultural property' [2008] 32 Columbia Journal of Law and the Arts 111–150.
5. Kryvolapov B, 'Cultural Property Protection in Private International Law' [2024] 8(1) Bratislava Law Review 171 <https://doi.org/10.46282/blr.2024.8.1.382>.
6. Lanciotti A, 'Roszczenia restytucyjne z zakresu podwodnego dziedzictwa kultury – sprawa Brązu Getty'ego' [2021] 50(2) Gdańskie Studia Prawnicze 68 <https://doi.org/10.26881/gsp.2021.2.04>.
7. Reyhan P Y, 'A Chaotic Palette: Conflict of Laws in Litigation between Original Owners and Good-Faith Purchasers of Stolen Art' [2001] 50(4) Duke Law Journal 955 <https://doi.org/10.2307/1373101>.
8. Symeonides S C, 'A Choice-of-Law Rule for Conflicts Involving Stolen Cultural Property' [2005] 38(4) Vanderbilt Journal of Transnational Law 1177.
9. Shuba B, 'Zakhyst kulturnykh tsinnosti: Lex rei sitae vs. protyidiia nezakonnomu obihu (mizhnarodnyi dosvid)' [2017] 3 Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii 215 (in Ukrainian).

Theses

10. Dudenko T, 'Tsyvilno-pravova okhorona prav na kulturni tsinnosti ta yikh oborotozdatnist' (dys kand yuryd nauk, 2017) (in Ukrainian).

Websites

11. Barsukova O, Rosiiany taky vkraly skifske zoloto – Ofis henprokurora (Ukrainska pravda, 10 travnia 2022) <<https://life.pravda.com.ua/culture/2022/05/10/248597>> (accessed 21.02.2026) (in Ukrainian).
12. Lototska N, 'Okupanty rozghrabuvaly Khersonskiy khudozhnii muzei: vynosyly vse, shcho bachyly' (5 lystopada 2022) <https://lb.ua/culture/2022/11/05/534949_okupanti_rozgrabuvali_hersonskiy.html> (accessed 21.02.2026) (in Ukrainian).
13. Okupanty vykraly ta vyvezly v Donetsk eksponaty z muzeiv Mariupolia (Slovo i Dilo, 28 kvitnia 2022) <www.slovovidilo.ua/2022/04/28/novyna/suspilstvo/okupanty-vykraly-ta-vyvezly-doneczk-eksponaty-muzeyiv-mariupolya> (accessed 21.02.2026) (in Ukrainian).

Bogdan Kryvolapov

ISSUES OF PROTECTION OF CULTURAL VALUES IN THE CONTEXT OF UPDATING CONFLICT OF LAWS IN UKRAINE

ABSTRACT. The issue of protecting cultural property in the context of armed aggression against Ukraine and the illegal transfer of cultural objects from occupied territories has highlighted the need to improve conflict-of-law regulation. The absence of unified international conventions and clear rules on applicable law in disputes concerning cultural property creates significant obstacles to restitution.

The purpose of the article is to examine modern approaches to determining applicable law in disputes involving cultural property, analyze foreign judicial practice, and substantiate the necessity of reforming Ukrainian legislation in this field.

The study considers the traditional principle of *lex rei sitae*, which ensures simplicity and predictability but may deprive original owners of their rights in cases of *bona fide* acquisition. The case *Winkworth v. Christie* illustrates how applying foreign law can effectively transfer ownership to a later acquirer. Alternative models such as *lex originis* and the *bonae fidei emptor* clause are discussed as mechanisms to balance the interests of original owners and *bona fide* purchasers.

Special attention is given to U.S. judicial practice, where flexible methods such as the “most significant contacts” test and “governmental interest analysis” are applied. Cases including

Autocephalous Greek-Orthodox Church v. Goldberg and Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection demonstrate diverse approaches, though this diversity may lead to legal uncertainty. The article also examines the application of *lex flagi* to cultural objects found in neutral waters, emphasizing its controversial nature and potential risks.

The author arrives at the conclusion that while *lex rei sitae* remains the dominant principle, its shortcomings necessitate the adoption of special conflict-of-law rules. Incorporating *lex originis* together with the *bonae fidei emptor* clause into Ukrainian legislation would strengthen mechanisms for the restitution of cultural property illegally exported from Ukraine.

KEYWORDS: cultural property; private international law; conflict-of-law rules; *lex rei sitae*; *lex originis*; *bona fide purchaser*; restitution.